

8

ELSŐ BÜNTÉNYES
RÉSZLEG

BÖRTÖN

DOHÁNYZÓ

BÖRTÖNBEN A CSALÁDTAG

Family member in prison

A biztonságos családi háttér jelentősége régóta ismert, az otthon maradt, a szüleit hosszabb-rövidebb ideig nélkülözni kényszerülő gyermekek szükségletei és jogai azonban kisebb hangsúlyt kaptak, pedig a kérdés meglehetősen sok gyermeket érint. A fogvatartott szülő távolléte rossz hatással van a gyermekre, az okozott lelki sebek mértéke azonban sok tényezőtől függ, mint például a gyermek életkora, a büntetés időtartama, valamint, hogy hova, kikhez kerül a gyermek. Amennyiben a helyzetet nem megfelelően kezeljük, hosszú távon súlyos károkat okozhatunk a személyiségfejlődésében. A tanulmányban részletesen bemutatok két lélektani elméletet, melyek magyarázatot adnak arra, miért fontos az ember életében a kötődés, végül pedig igyekszem összefoglalni, hogy társadalmi szinten mit tehetünk az érintett gyermekekért.

Kulcsszavak: fogvatartott szülő, anyagyermek kapcsolat, kötődésmélelet, John Bowlby, Harry Harlow

The importance of secure family background is known widely, but the rights and needs of children who miss one of their parents away in prison for a shorter or a longer time has not been emphasised, although it affects quite a lot of children. The parent's absence has a negative effect on the child; the severances of psychological scars affected by this phenomenon depends on lot of factors, for example the age of the child, the duration of the penalty and where the child would stay while the parent serves the prison sentence. If we are unable to deal with the situation properly we may cause severe damages in the child's psychological development on the long run. In this essay I describe two psychological theories about the importance of attachment and finally I try to summarize what we collectively as society can do for these affected children.

Keywords: imprisoned parent, mother-child relationship, attachment theory, John Bowlby, Harry Harlow

AJÁNLÓ VISONTAI-SZABÓ KATALIN TANULMÁNYÁHOZ

A családtag bebörtönzésének gyermekre gyakorolt hatása speciális helyzetet teremt, ezért fontos vizsgálni azt. A gyermekek jogairól szóló New York-i Egyezmény 6. cikke alapján: „a gyermek személyiségének harmonikus kibontakozásához szükséges, hogy családi környezetben, boldog, szeretetteljes és megértő légkörben nőjön fel”. Ennek a normának a biztosítására a gyermek tartózkodására, életkorára, körülményeire tekintet nélkül törekedni kell, hogy teljes életet éljen.

Az elválás a szülőktől – különösen az édesanyák bebörtönzésének hatása – jelentős mértékben érinti a gyermekeket. A gyermek számára édesanyja elvesztése komoly mentális, érzelmi zavarhoz vezethet, a tapasztalatok szerint a bebörtönzött szülők gyermekei igen gyakran tanúsítanak antiszociális magatartást későbbi életük során, továbbá a gyermekek a legkülönfélébb pszichoszociális problémáktól szenvedhetnek, így megfigyelhető körükben a depresszió, a szorongás, a hiperaktivitás, az agresszív viselkedés.

Visontai-Szabó Katalin tanulmánya feltárja, hogy milyen fontos szerepe van a családi kapcsolatok fenntartásának az elválasztás után az intézetben kívül maradt családtagoknak. Ők segítik megértetni a gyermekkel, hogy édesanyja, vagy édesapja hol tartózkodik, és attól, hogy nincs most vele, ugyanúgy szereti a gyermeket. A tanulmány érinti azt az érzékeny problémát is, hogy miként célszerű tájékoztatni a gyermeket a szülő hollétéről. A szerző osztja a szakemberek véleményét, miszerint a fogvatartottnak őszintén el kell mondania gyermekének, hogy jelenleg hol tartózkodik, és miért nem lehet most vele. Az őszinteség a helyes nevelési módszer, amely a gyermek tudatában visszatartó erőt képezhet, hogy később ne kövessen el tiltott cselekményt.

A hatályos Bv. törvény a családtagokkal, így a gyermekekkel való kapcsolat megőrzését új intézmények bevezetésével tette lehetővé. A kapcsolattartás formái között – a korábban csak jutalomként adható – kimaradás és az eltávozás intézménye, valamint a látogató intézetben kívüli fogadásának lehetősége jelent meg. Még kísérleti stádiumban van, de várhatóan a közeljövőben szélesebb körben terjed el az ún. „Skype-os beszélő”.

A Büntetés-végrehajtási Szervezet a szülők és a gyermekek kapcsolatának fenntartásában a hagyományos kapcsolattartási formákon felül az egyházi, karitatív szervezetek támogatását is elnyerte. Így a Református Börtönmisszió programjai közül kiemelhető a „fogvatartottak családi kapcsolaterősítő tábora”.

A gyermek-szülő kapcsolat elmélyítésében meg kell említeni az egyik talán legnagyobb hatást gyakorló módszert, a meseterápiát magába foglaló „esti mese programot”. Az elképzelést angol mintára 2010-ben valósították meg először a Heves Megyei Bv. intézetben, ahol az önkéntesen jelentkező női fogvatartottak CD-re mondhatták fel gyermekeik kedvenc meséjét, amelyet azután ajándékként hazaküldhettek. 2011-ben, újabb programelemként a fogvatartottak meseterápiás foglalkozást tartottak a fogyatékos gyermekotthon lakóinak, 2012 nyarán pedig női fogvatartottak tíz napot tölthettek gyermekekkel a paloznaki Meseterápia Központban. A foglalkozások lehetőségét biztosították a családi konfliktusok rendezéséhez, az anya-gyermek kapcsolat újjáépítéséhez, és felkészítették a résztvevőket a szabadulás utáni sikeres reintegrációra. A mesék által közvetített üzenet az édesanya helyzetének a gyermekkel való megismertetésének és megértetésének egyik eszköze lehet.

(A szerkesztő)

Bevezetés

Régóta ismert tény, hogy a családnak a reintegrációban kiemelkedő szerepe van, hiszen a befogadó, támogató környezet csökkenti a visszaesés kockázatát. Ezért nagyon fontos, hogy a szoros, bensőséges kapcsolat a szabadságvesztés ideje alatt is fennmaradjon. A legintimebb családi kapcsolatok megőrzése azonban nem csak az elítélt pszichés egészségének fenntartása miatt bír jelentőséggel, hanem az „otthon maradt” gyermekek fejlődésére, akár egész életére kihatással lehet, ha valamelyik családtagja – jellemzően valamelyik szülője – büntetés-végrehajtási intézetbe kerül. A kérdés meglepően sok gyermeket érint, ezért is érdemes vele foglalkozni, hiszen a szabadságvesztés-büntetés hatálya alatt álló szülők gyermekeinek jogait is tiszteletben kell tartani, az ő egészséges lelki fejlődésükre is figyelmet kell fordítani, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy a kriminális szülők miatt ők sokkal inkább ki vannak téve a lelki betegségek kialakulása veszélyének, illetve nagyobb valószínűséggel követik szüleik karrierjét és lesznek maguk is bűnelkövetők.

Amit mindenképpen érdemes kihangsúlyozni: a gyermek nem tehet arról, amit a szülő elkövetett, őt emiatt nem bélyegezhetjük meg, és ami a legfontosabb, nem vehetjük el tőle a gyermekkorát, hiszen az egyszerű és megismételhetetlen.

Mely körülményektől függ, hogy milyen hatással van a gyermekre a szülő távolléte?

A gyermek számára az a természetes és kívánatos közeg, ha egész családban – édesapja és édesanyja mellett – nőhet fel, ez az evolúció folyamán alakult ki és évezredekken keresztül működött. Napjainkban ez a harmónia megbomlani látszik, hiszen meglehetősen sok gyermeket érint a szülők kapcsolatának megszűnése, melynek következtében vagy csak egyik szülőjükkel – egyszülős családban – vagy a szülők új párkapcsolata következtében kialakult mozaik családban nevelkednek tovább. A gyermek számára ideális teljes család valamelyik szülő bűnelkövetése következtében is felbomolhat, melynek szintén komoly lélektani következményei lehetnek a gyermek további fejlődésére nézve, ennek mértéke, súlyossága azonban több tényező által is meghatározott.

Fontos például, hogy az anya vagy az apa kerül-e büntetés-végrehajtási intézetbe? A gyermek fiatalabb korában elsősorban az anyai gondoskodásnak van kiemelkedő jelentősége, később az apák szerepe erősödik meg, hiszen az ő feladatuk, hogy viselkedésmintául szolgáljanak a fiú- és a lánygyermeküknek egyaránt. A másik figyelembe veendő szempont a gyermek életkora. A fejlődés során a gyermekek életében több szenzitív periódus is van, így nem igazán van olyan időszak, amikor egyáltalán ne viselné meg a gyermeket valamelyik szülőjének időleges elvesztése, a következmények tekintetében azonban különbségek lehetnek egy óvodáskorú és egy kiskamasz között. Minél kisebb a gyermek, annál gyorsabban nyugszik meg, melyből arra következtethetünk, hogy elfogadta a helyzetet, esetleg elfelejtette a szülőt, ez azonban egyáltalán nem igaz. A nagyobb gyermekek esetében bízhatunk abban, hogy már jobban megértik, hogy mi miért történik, számukra ezért nagyon fontos, hogy mindig észszerű, elfogadható magyarázattal szolgáljunk.

Jelentősége lehet továbbá a büntetés időtartamának is, a gyermekek számára az idő egészen más, mint a felnőtteknek, nekünk ugyanis sokkal gyorsabban telik. A nagyon kicsik ráadásul még azt sem értik biztosan, hogy mit jelent az egy év, az egy hónap. Egy négyéves gyermek számára a hat év felfoghatatlanul hosszú idő. A következmények szempontjából az egyik legfontosabb, hogy hova kerül a gyermek, ha el kell szakadnia a szülőjétől. Természetesen a legjobb, ha a másik szülőhöz vagy közeli családtagokhoz kerül. Erre sajnos nem mindig van lehetőség, de mindenképpen törekedni kell arra, hogy túl nagy változás ne történjen a gyermek életében, azaz ne kelljen a megszokott környezetéből kiszakadnia, új óvodába, iskolába, új városba költöznie, mert a szülő elvesztése önmagában is nagy teher számára, pláne, ha teljesen új körülményekhez is alkalmazkodnia kell. Fontos kiemelni annak jelentőségét, hogy mit mond a környezet a gyermeknek, hol van a szülő és miért? Sok családban választják azt a megoldást, hogy nem mondják meg az igazat a gyermeknek, mert szeretnék őt megkímélni az igazságtól. Ezzel azonban sokat árthatnak neki. Tipikus magyarázat lehet, hogy kórházban van, külföldön dolgozik vagy meghalt. Ez azért járhat komoly következményekkel, mert a gyerekek megérzik, ha nem az igazat mondják nekik, folyamatosan érzékelik azt a feszültséget, amely a családban keletkezik a hazugság miatt, és ez igen rossz hatással van a gyermek lelki egészségére, továbbá az is előfordulhat, hogy valahonnan véletlenül megtudja az igazságot, amely további csalódást okozhat neki. Sok esetben a családtagok ezért – ha nem akarnak a gyermeknek hazudni – azt a megoldást választják, hogy egyszerűen nem mondanak semmit, nem adnak magyarázatot arra, hogy miért nincs már velük a szülő, úgy tesznek, mintha semmi sem történt volna. Ezzel sem tesznek jót a gyermeknek, hiszen benne ott feszülnek a kérdések, amelyekre nem kap választ, így a saját gyermeki – igen élénk – fantáziájára fog hagyatkozni, amely szintén rossz irányokat eredményezhet a fejlődésében. Amennyiben a gyermeknek elmondják az igazságot, további lényeges kérdések merülnek fel. Például, hogy van-e kapcsolattartás? Akár az apa, akár az anya kerül ki időlegesen a családból, fontos, hogy a személyes kontaktus – amennyire lehetséges – megmaradjon. Természetesen ennek módja és gyakorisága nagyban függ a gyermek életkorától és fejlettségétől, de szerencsére a Büntetés-végrehajtás Szervezete ma már rendkívül nyitott és rugalmas, illetve tekintettel van a gyermek speciális igényeire, szükségleteire. Sok intézetben van lehetőség arra, hogy a szülő megfelelő körülmények között, rendszeresen találkozhatson gyermekével, illetve enyhébb végrehajtási fokozatban – egyfajta jutalomképpen – az is megoldható, hogy a börtön falain kívül, a gyermek számára természetesebb közegben, utcai öltözetben töltsenek el néhány kellemes órát. Ez azért jelentős, mert segít a kapcsolat fenntartásában, a kötődés kialakításában, megszilárdításában. A személyes találkozásokon kívül a legtöbb intézet támogatja, hogy a szülő akár naponta tartson kapcsolatot a gyermekkel levél útján vagy telefonon keresztül, bár ezt elsősorban az édesanyák számára biztosítják.

Amennyiben a család feltárja a gyermek előtt az igazságot, a következő lényeges kérdés, hogy milyen bűncselekményt követett el a szülő, illetve, hogy van-e észszerű magyarázat a tettére? Ebben az esetben komoly szerepe van a családtagoknak, hiszen az ő feladatuk, hogy választ adjanak a gyermek kérdéseire, érthetővé, feldolgozhatóvá, elfogadhatóvá tegyék számára a történeteket. Főleg kisebb gyermekek esetén fordulhat elő, hogy saját magukat okolják, ennek gyökere a kicsik még erősen egocentrikus világlátása, mely azt eredményezi, hogy azt hiszik, bizonyos dolgokról ők tehetnek, azok

miattuk történtek meg. Ezért kell a gyermeknek mindent – akár a felnőtt számára evidens körülményeket is – érthetően elmagyarázni, hogy eloszlassuk a magukkal szembeni negatív érzéseiket, irracionális büntudatukat. Továbbá annak is jelentősége lehet a későbbiek során, hogy mi a családi narratíva a történekekkel kapcsolatban. Szégyen lengi körül? Tabuként kezelik és nem is beszélnek róla? Talán természetesnek tekintik vagy büszkeséggel tölti el őket? A család hozzáállása nagyban befolyásolja azt, hogy a gyermek miként értékeli a helyzetet, illetve a távol lévő szülőt, hiszen a gyermek sokszor a család reakcióiból következtet arra, hogy miként is kell éreznie. Ezzel kapcsolatban is érdemes tiszta vizet önteni a pohárba, a gyermeknek el kell magyarázni, hogy ugyan a szülője valami rosszat tett, amely miatt most meg kell bűnhődnie, ez azonban nem jelenti azt, hogy ő maga rossz ember lenne, legfeljebb azt, hogy hibát követett el.

Milyen következményekkel járhat a szülő távolléte a gyermek életében?

A gyermek mellett maradó családtagoknak, rokonoknak komoly szerepük van tehát abban, hogy a gyermek személyiségfejlődésére, lelki egyensúlyára miként hat az, hogy egyik vagy mindkét szülője időlegesen kikerül a közvetlen környezetéből. Nem önmagában az a tény viheti rossz irányba a gyermek pszichológiai fejlődését, hogy a szülője bűncselekményt követett el vagy, hogy büntetését tölti valahol és emiatt hosszabb rövidebb ideig nem találkozhatnak, hanem az, ha a környezete nem jól kezeli ezt a helyzetet. Az előzőekben igyekeztem számba venni a legfontosabb kérdéseket, melyekhez, ha a család hozzáállása nem megfelelő, annak komoly rövid és hosszú távú hatásai lehetnek a gyermek életében.

Azok a gyerekek, akik nem tudják vagy nem értik, hogy mi történt a szülővel, esetleg hazudtak nekik a hollétükről vagy magát a szülőt nagyon negatív színben ábrázolják az otthon maradt családtagok, gyakran küzdenek magatartási és tanulási zavarokkal. Ez nem meglepő, hiszen gondolataikat nagymértékben leköti, hogy a bennük kavargó kérdésekre keresnek választ, vagy ésszerű, elfogadható magyarázatot. Folyamatosan cikázó gondolatok és állandó belső feszültség mellett nagyon nehéz az elvárásoknak megfelelően viselkedni, a feladatokra koncentrálni és jól tanulni. Az állandó büntudat és önvád miatt már egészen fiatal korban kialakulhat depresszió, mely az öngyilkosság veszélyét is fokozza, illetve hosszú távon alacsony önértékelés. A meg nem válaszolt kérdések, illetve a tehetetlenség érzése miatt erős feszültséget, szorongást élhetnek át. Ilyen esetben a frusztráció levezetésének egyik legjellemzőbb módja az agresszió, mely könnyen lehet a gyermek saját kriminális karrierjének kezdete. Az átélt trauma hatására a gyermeknél poszttraumásstressz-szindróma vagy iskolafóbia is kialakulhat, mely jelenségek már mindenképpen szakértői beavatkozást igényelnek.¹

A negatív érzelmek, a szorongás és a depresszió enyhítése érdekében az idősebbek kábítószerkezeléshez is folyamodhatnak, melyek szintén nem számítanak túl jó kezdetnek egy kiegyensúlyozott, boldog élethez.

1 Juhász Zs. (2012.) p. 291

Mely tényezők fokozzák a nehézségeket?

Nemcsak a közvetlen családi környezet van hatással a gyermekekre, hanem a tágabb értelemben vett szocializációs közeg is, amelyhez elsősorban a barátok, a szomszédok, az óvoda és az iskola tartozik.

Komoly következményei lehetnek például annak, ha a szülő kriminalitása miatt a gyermeket az óvodában, iskolában kigúnyolják a társai. Ennek elhárításában fontos szerepe van a pedagógusoknak, az ő feladatuk lenne, hogy elbeszélgessenek erről a gyerekekkel és támogassák őket abban, hogy a megértés, az elfogadás az egyik legfontosabb az emberi együttélés során. Tovább rontja a helyzetet, ha a gyermeket nem csak a társai, hanem a tanárai is elítélik és megbélyegzik olyasvalami miatt, amelyről ő egyáltalán nem tehet. Ha az iskolában a gyermeket a szülő által elkövetettek miatt leendő bűnözőnek tekintik a pedagógusok, és bármit is tesz, abban a bűnöző magatartás jeleit vélik felfedezni – egyfajta önbeteljesítő jóslatként – maguk taszítják a gyermeket a bűnelkövetés útjára.

Sokat ronthat a gyermek kilátásain, ha a tágabb család is elfordul a gyermektől és a „kint maradt” szülőtől, akinek támogatás híján a gyermek marad az egyetlen bizalmasa, támasza, mert ez még egy nagyobb gyermek számára is nagy terhet jelent. Hasonlóan megnehezíti a helyzetüket, ha a korábbi barátokra se számíthatnak, esetleg a szűkebb-tágabb környezetük megbélyegzi őket. Sok esetben anyagilag is teljesen ellehetetlenül a család, ha az elítélt volt a családfenntartó, ennek következményeit nem lenne szabad a gyermekekre hárítani. A család anyagi helyzetének megrendülését fokozhatja, hogy a büntetőeljárás sokszor igen költséges, valamint a csomagok és egyébek is erősen megterhelhetik a családi költségvetést.² Az sem mindegy, hogy a fogvatartott milyen távolságra kerül a családjától, van-e lehetőség a rendszeres kapcsolattartásra vagy erről teljesen le kell mondani, illetve teljesítőképességük határainak feszegetésével tudják csak megvalósítani.

További nehézséget okozhat a gyermek számára, ha nemcsak a szülő távollétével és életkörülményeinek megváltozásával kell megküzdenie, hanem azt a traumát is fel kell dolgoznia, hogy jelen volt a szülő elfogásakor, letartóztatásakor. Ez a bűnüldöző szervek felelőssége, hogy lehetőleg ilyesmi ne történjen meg, amennyiben pedig elkerülhetetlen, akkor a lehető legkíméletesebben kell eljárni, illetve segítséget kell nyújtani a gyermeknek a látottak feldolgozásához.³ Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy maga a büntetőeljárás meddig tartott. Az időnként igen hosszúra nyúló procedúrák a folyamatos bizonytalanság miatt – még a mindig jelen lévő remény ellenére is – a család minden tagjának idegeit felőrölhetik, mely természetesen a gyermekekre is kihat.

Miért is olyan fontos a szülő és a gyermek közötti érzelmi kapcsolat fenntartása?

A fejlődéslélektan foglalkozik a gyermek egészséges lelki fejlődésével, melyben az egyik legfontosabb alapkövet jelenti a korai szülő-gyermek kapcsolat minősége, a biztonságos kötődés kialakulása, mely alapjaiban fogja meghatározni a gyermek későbbi

2 Juhász Zs. (2012) p. 288.

3 Herczog M. (2012) p. 2.

kapcsolatainak stabilitását. A kötődélmélet két legjelesebb képviselője John Bowlby és Harry Harlow. Kötődélméleti vizsgálódásaik rövid bemutatásával szeretném érzékeltetni a korai kapcsolatok – elsősorban anya-gyerek kapcsolat – jelentőségét a személyiségfejlődés terén.

Harry Harlow és munkatársai arra keresték a választ, hogy vajon miért és hogyan alakul ki a szülő és a gyermek közötti kötődés, melynek minősége a későbbiekben az illető minden társas kapcsolatára kihatással lesz. Kiskacsák és kiscsirkék magatartását tanulmányozva abból indultak ki, hogy az anya jelenlétéből származó biztonságérzet – tehát, hogy mindenhova követik az anyjukat – valószínűleg nem az anya tápláló szerepéből fakad, mint ahogy azt korábban gondolták, hiszen a szárnyasok kikelésüket követően önállóan táplálkoznak. Egészen Harlow kísérletéig az érdekszeretet elmélet (cupboard love theory) tartotta magát, melynek lényege, hogy a gyermek ahhoz a személyhez kötődik, aki táplálja őt.

A híres kismajmos kísérletben újszülött majmokat választottak el anyjuktól és két drótból készült testű és fából készült fejű „műanya” társaságában helyezték el őket. Az egyik műanyagot csupaszon hagyták (drótanya), a másikat pedig bevonták habgumival és frottírral (szőranya). A kísérlet során változtatták, hogy a tejjel teli cumisíveget melyik műanyagán helyezték el és azt vizsgálták, hogy melyikhez ragaszkodik jobban, azaz melyikbe csimpaszkodik többet a kismajom. Az eredmények azt mutatták, hogy a kölykök számára nem volt jelentősége annak, hogy a táplálékot melyik pótyanyától kapták, azonban egyértelműen jóval több időt töltöttek a szőranya csimpaszkodva, mert ez jelentette számukra a biztonságot. Ha valamitől megijedtek, akkor is mindig a frottírba kapaszkodva nyugodtak meg. A puha testű figura a gyengédséget, melegséget szimbolizálta a kicsik számára, valóban sokat jelentett számukra, azonban az egészséges felnevelkedéshez ez önmagában kevésnek bizonyult. Az ilyen körülmények között, más majmoktól elzártan nevelt kismajmok rendkívül bizarr módon viselkedtek felnőtt korukban. Vagy nagyon féltősek, visszahúzódóak lettek, vagy agresszívan reagáltak mások jelenlétére. A szexuális kapcsolat létesítését is elutasították. Azok a nőtény majmok, akik mégis teherbe estek, nagyon rossz anyává váltak, hiszen kölyökükben nem volt alkalmuk megtapasztalni ennek ellenkezőjét, így vagy bántalmazták vagy elhanyagolták kicsinyeiket.

A pszichológusok a kismajmokkal folytatott kísérletsorozat eredményeit a korai szülő-gyermek kapcsolatra vetítették ki, melyeket más kutatók a későbbiekben tovább gondoltak, ebből alakultak ki az új kötődélméletek (attachment theories).⁴

Harlow eredményei ellentmondtak az 50-es években uralkodó pedagógiai elvnek, amely szerint ideális a korlátozott fizikai kontaktus, mert ellenkező esetben az a gyermek elkényeztetését eredményezi; és ellentmondtak az akkor uralkodó behaviorista pszichológiai szemléletnek is, amely szerint az érzelmek szerepe a korai kötődés kialakulásában elhanyagolható. Az érdekszeretet elmélet tehát megbukott. Később azt is felismerték, hogy a csecsemő annak alapján választja meg kötődése tárgyát, hogy az illető milyen érzékenységgel fordul felé és ismeri föl jelzéseit. Például milyen gyakran érinti meg, tartja a karjában, ringatja, beszél hozzá, simogatja vagy énekel neki. Harlow a kutatásait később a szeretettel kapcsolatos kutatásként definiálta. Azt állította, hogy az érintés biztonságában az anya vagy az apa egyaránt részesítheti a gyermeket.

4 Atkinson et al. (2005) p. 113-115.

John Bowlby angol pszichológus a II. világháború után árvaházakban és csecsemőotthonokban gondozott gyermekek rendhagyó, legtöbbször fásult viselkedését és feltűnően alacsony intelligenciáját vizsgálva dolgozta ki kötődésméletét, melynek fő megállapítása szerint, ha a gyermek a korai éveiben nem tud biztonságos kötődést kialakítani valakivel, akkor erre később már soha nem lesz képes. Az egyedül maradt gyermekek viselkedésére a következő volt jellemző: visszahúzódóak, nem kívánnak kapcsolatot teremteni másokkal, mosolyra nem reagálnak, apatikusak, alig sírnak, étvágytalanok, álmatlanok, gyakran betegek, intelligenciájuk, beszédfejlődésük elmaradt, baráti kapcsolataik nincsenek. Ezt a súlyos fejlődési lemaradást nevezték el később hospitalizációnak, és az anyával való személyes kapcsolat hiányával magyarázták.⁵ A gyermekotthonban nevelkedő gyermekek kénytelenek voltak nélkülözni a meleg, szeretetteljes szülői gondoskodást, ennek következtében felnőttként is voltak értelmi és érzelmi nehézségeik.⁶

Bowlby megállapításai szerint minden gyermeknek meg kell tapasztalnia egy olyan meleg, intim és folyamatos kapcsolatot az anyával, amely mindkettejük számára elégedettséget és örömet okoz. A mosoly, az elismerés, a biztatás, a szeretgetés, simogatás nélkülözhetetlen egy kisbaba számára. Ez elengedhetetlen a lelki egészség szempontjából.

Bowlby kötődésmélete szerint velünk születik a késztetés a kötődésre, és ennek megfelelően az újszülött viselkedési repertoárja (sírás, nevetés, kapálózás stb.) mind olyan viselkedések, melyek – optimális esetben – biztosítják a közelséget és elősegítik a kontaktust az anyával. Hangsúlyozta az anya válaszkészségének fontosságát, mivel a gyermek kontaktuskereső viselkedése csak a párbeszéd egyik oldala, és csak megfelelő válasz esetén alakulhat ki a biztonságos kötődés. A közelséget és a testi kontaktust azért keresi a gyermek, mert az a védelmet és az oltalmat jelenti számára. Amennyiben a szülő – amikor szükség van rá – elérhető, a jelzésekre érzékenyen reagál és a gyermek válaszol azt kapja, amire szüksége van: ölelést, melegséget, biztonságot, ezek kölcsönösen erősítik egymást és létrejön a biztonságos kötődés, azaz a gyermek már egy (vagy legfeljebb 2-3) személy közelségét keresi és próbálja fenntartani, azért, hogy biztonságban érezze magát.⁷

Bowlby négy szakaszt különített el a kötődés fejlődésében:

1. A differenciálatlan szociabilitás (0-3 hónapos korig)
Ebben a korban a nem diszkrimináló szociális válaszkészség jellemzi a gyermek viselkedését. Majdnem minden szociális ingerre válaszol, nem csak a gondozó jelzéseire. Megjelenik az első társas mosoly, amikor már mások arcára reagál mosolygással.
2. Differenciált szociabilitás (3-6 hónapos korig)
A gyermek kezdi megkülönböztetni a fontos személyeket, felismeri az anyját és a közelebbi családtagjait, de ebben a szakaszban még elfogadja másoktól is a gondoskodást, szórakoztatást, ha viszont választási lehetősége van, a számára ismerősöket választja.

5 Pulay K. (1997) p. 54.

6 Cole-Cole (2003) p. 39.

7 Pulay K. (1997) p. 44.

3. Személyes kötődés vagy ragaszkodás (6 hónapos kortól 2 éves korig)
Ebben a szakaszban a kötődés kialakulása és annak stabilizálódása van a középpontban. Megjelennek a kötődés egyértelmű jelei, nem fogad el bárkitől törődést, hanem ragaszkodik az elsődleges gondozókhöz (ez általában az anya, de kiválthatja az apa, vagy akár egy testvér is).
4. Partnerség (2-3 éves korig)
A gyermek kötődése ekkor már stabilnak mondható, annyira, hogy ebből akár már nyitni is képes. Idegenekkel, felnőttekkel és kortársakkal is ismerkedik.

Létezik tehát egy szenzitív periódus, ami alatt a kötődésnek létre kell jönnie, máskülönben a személyiség fejlődése súlyosan sérül.

Amennyiben a gyermeket elválasztják az anyjától/elsődleges gondozójától, annak komoly következményei lehetnek. Ha ez az elválás csak rövid ideig tart és lehetőség van arra, hogy a gyermeknek megmagyarázzák a helyzetet, illetve van olyan személy, aki korábban is aktívan részt vett a gondozásában és most át tudja venni ezen feladatokat, akkor a szeparációnak nem lesznek visszafordíthatatlan következményei.⁸

Az elválásra az egészséges gyermek a következőképpen reagál:

Először hevesen tiltakozik, sír, haragot, félelmet és csalódottságot érez. Ez a szakasz akár napokig eltarthat. Az ellenállást a kétségbeesés váltja fel, látszólag nyugodtabbá, de valójában reményvesztetté válik. Szomorúságában nem engedi, hogy vigasztalják, mindenkitől elfordul, esetleg saját magát vigasztalja: szopja az ujját, elringatja magát. Ha az elválasztás tovább folytatódik, a gyermek teljesen közömbössé válik, úgy viselkedik, mintha elfelejtette volna az anyját, ha meglátogatja, visszautasítja a közeledését. Mindez annak a jele, hogy elkezdődött a leválás. Ezt semmiképpen nem szabad megvárni, mert ennek akár visszafordíthatatlan következményei is lehetnek. Ezt a lehető leggyakoribb látogatásokkal, a kapcsolat fenntartására való törekvéssel lehet elérni, még akkor is, ha ezek a látogatások szemmel láthatóan felkavarják a gyermeket.

A gyermek életkorának a szeparáció idején kiemelkedő jelentősége van. Hat és harminchat hónapos koruk között, azon belül is a 12. és 18. hónap közt a legérzékenyebbek az elválasztásra. A másik fontos tényező az anyával való kapcsolat minősége a szeparáció előtt. Minél stabilabb a kapcsolat, annál kevésbé sérülékeny a gyermek. A biztosan kötődő gyermek jobban tolerálja az elszakadást. A túl szoros vagy túlvédő kapcsolat esetén – ha a gyerek korábban sose volt szinte egy percre se távol az anyától – nehezebben küzd meg a szeparációval. Ott, ahol az apa is aktívan részt vett a gyermek gondozásában, így a kötődés nem csak az anya irányában alakult ki, a gyermek könnyedén átvészeli a szeparációs helyzetet.

Amennyiben a szeparáció nem csak rövid ideig, hanem adott esetben több hónapig tart, visszafordíthatatlan, a személyiségfejlődésre káros folyamatokat indíthat el. Ha a gyermek egy számára fontos kapcsolatot veszít el, a későbbiekben tartani fog attól, hogy bárkit is megszeressen, mert fél, hogy azt is elveszítheti. Ennek következtében vagy teljesen visszahúzódo lesz, vagy csak egészen felszínes kapcsolatokba bonyolódik, mert nem meri vállalni azt a kockázatot, amely minden őszinte és mély kapcsolat velejárója.

8 Pulay K. (1997) p. 50-51.

Ha a gyermek élete első éveiben egyáltalán nem alakít ki személyes kötődést, annak súlyos testi és lelki retardáció, visszafordíthatatlan személyiségfejlődési zavar lesz a következménye.⁹

A későbbi kutatások Bowlby eredményeit annyiban árnyalták, hogy ugyan igaz, hogy a kialakult kötődés mintázata, azaz, hogy biztonságosan, bizonytalanul vagy sehogy sem (elkerülő) képes valaki kötődni, egy életen át megmarad, de a kamaszkor időszakában van még lehetősége arra, hogy ez némileg megváltozzon, például egy szerelmi kapcsolat hatására.¹⁰

A fentiekben felvázolt kutatások eredményei alapján egyértelmű, hogy a gyermek számára rendkívül fontos, hogy ameddig csak lehet, az édesanyjával lehessen és lehetőleg az apával is maradjon fenn egy biztonságos kapcsolata. Ennek azért is kiemelkedő jelentősége van, mert az első pár év határozza meg, hogy a gyermekből milyen felnőtt lesz, azaz ha az alapok nem jók, és a személyiségfejlődés nem az egészséges irányba alakul, annak a társadalmi következményei sem elhanyagolhatóak.

Az anyával való szoros kapcsolat kialakítása érdekében hozták létre az anya-gyermek körleteket¹¹, melyekkel kapcsolatban már hazai és külföldi tapasztalatokra is támaszkodhatunk. A lehetőség, hogy a fogva tartott nő meghatározott ideig együtt élhessen újszülött gyermekével¹² nemcsak a gyermek további lelki fejlődése miatt fontos, hanem a nő számára is egy protektív faktor lehet az anyaság megélése, mely a szabadulás utáni életére lehet jelentős (pozitív)¹³ befolyással.

A nemzetközi gyakorlat meglehetősen színes képet mutat a tekintetben, hogy a gyermek mennyi időt koráig maradhat az édesanyjával a büntetés-végrehajtási intézet falai között. Van ahol ez csak néhány hónap, de az sem ritka, hogy akár kisiskolás korig bent marad a gyermek az anyával. Mint ahogy azt Bowlby eredményei alapján láttuk, egyáltalán nem mindegy, hogy a szeparációra mikor és milyen körülmények között kerül sor, ezért erre kiemelt figyelmet kellene fordítani. Ha a gyermeket még a kötődés megszilárdulása előtt elválasztjuk az anyától, akkor féltő, hogy később senkihez sem fog tudni kötődni. Ha túl későn szakítjuk el őket, amikor már erős szálal kapcsolódnak egymáshoz, akkor a szeparáció következtében nagyfokú traumát és szeparációs szorongást élhet át. Ha az elválasztás nem a legmegfelelőbb időpontban zajlott – ami ráadásul sok mindentől függhet – az anya szabadulása utáni újbóli találkozás egy újabb törést jelenthet mindkettejük számára.

A kérdés azonban nem ennyire egyszerű, hiszen a gyermek egészséges fejlődése szempontjából nemcsak az anyával való kapcsolat számít – bár az első néhány hónapban valóban ez a legfontosabb –, hanem a tágabb családdal való érintkezés, később a kortársak szerepe is felértékelődik, illetve azt se felejtjük el, hogy nem a gyermek tölti a büntetését, hanem az anya, azaz őt nem tarthatjuk hosszú időn keresztül a rácsok mögött, főleg, hogy a meglehetősen ingerszegény környezet egyáltalán nem szolgálja a fejlődését. Amennyiben a körülmények megfelelőek – elméletben –, kisiskolás korig

9 Pulay K. (1997) p. 54.

10 Marlene M. Moretti: Adolescent-parent attachment: bonds that support healthy development. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2724162/> letöltés: 2019.05.01.

11 Pl. Bács-Kiskun Megyei Büntetés végrehajtási Intézet

12 Az ENSZ Közgyűlése által 2010. december 21. napján elfogadott bangkoki szabályok

13 Herczog M. (2012) p. 4.

nem káros a gyermek számára a börtönkörnyezet, főleg, ha az anya szakértő segítséget is kap szülői készségei kialakításához és fejlesztéséhez.¹⁴

Mit tehetünk a gyermekek védelme érdekében?

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága 2011. szeptember 30-án tartott éves vitanapján elfogadott ajánlása¹⁵ a gyermek jogainak tiszteletben tartására és biztosítására hívta fel a figyelmet. Tekintettel arra, hogy hazánk is elfogadta a New Yorki Egyezményt, a bizottsági ajánlásban megfogalmazottak alkalmazása vagy legalább megfontolása közelebb vihet minket a gyermek legfőbb érdekének garantálásához.

A börtönben lévő nők különleges helyzetével, valamint a szülők bebörtönzésének a társadalmi és családi életre gyakorolt hatásával az Európai Parlament azonos címet viselő jelentése is foglalkozik, mely szintén konkrét javaslatokat fogalmaz meg az érintett gyermekek jogainak és szükségleteinek biztosítása érdekében. További ajánlásokat tartalmaz az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1469 (2000) számú ajánlása a börtönben lévő anyákról és csecsemőkről.¹⁶

A gyermekek nem tehetnek arról, hogy a szüleik mit követtek el. Egyéni, családi és társadalmi szinten is sokat tehetünk és kell is tennünk annak érdekében, hogy a börtönviselt szülők gyermekei is esélyt kapjanak egy boldog életre, hiszen nemcsak, hogy megérdemlik, hanem társadalmi szinten is komoly jelentősége van annak, hogy milyen lelki egészségnek örvend a jövő generációja. Az első és legfontosabb, hogy ne bélyegezzük meg a hátra maradt családot, hanem próbáljunk meg nekik segítséget nyújtani a trauma, a veszteség feldolgozásához például mentorokat biztosítva a család számára, akik életvezetési tanácsokat is adnának a megrendült családtagoknak.

A törvényhozás szintjén érdemes – fejlődéslelektannal foglalkozó pszichológusok segítségével – kidolgozni egy olyan rendszert, amelyben a lehető legkisebbre csökkenthetjük a kötődési traumatizáció esélyét, azaz minden esetben egyedileg kell meghatározni, hogy mikor szabad a gyermeket elválasztani az anyától, és mikor érdemes a további családtagok – elsősorban apák – bevonása a gyermek gondozásába. A legjobb megoldás természetesen az lenne, ha a kisgyermekes anyák esetében megfontolnánk a szabadságvesztés helyett alternatív büntetési módok alkalmazásának vagy a büntetés letöltése elhalasztásának lehetőségét, amennyiben a bűncselekmény kisebb tárgyi súlyú és az elkövető nem jelent veszélyt a társadalomra.

Intézményi szinten fontos, hogy lehetőséget és megfelelő körülményeket biztosítsunk a rendszeres szülő-gyerek találkozásokhoz, ahol testi kontaktus kialakítására (pl. ölelés), beszélgetésre és közös játékra is van lehetőség. Enyhébb végrehajtási fokozat esetében akár közös (kinti) programok szervezésével is támogatható a család egyben tartása.¹⁷ Arra is érdemes lenne odafigyelni, hogy amennyiben az elítéltnak gyermeke van, lehetőleg ne kerüljön nagyon messzire a családjától, bár ebben az esetben éppen a büntetés céljával kerülnének szembe. Anyák esetében tovább nehezíti a helyzetet, hogy

14 Herczog M. (2012) p. 3.

15 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/discussion2011.html>

16 Juhász Zs. (2012) p. 285-286.

17 Juhász Zs. (2011.) p. 50.

csak kevés intézet¹⁸ alkalmas a nők fogadására, emiatt a fogvatartott nagyon messzire kerülhet a gyermekétől.

Annak érdekében, hogy a büntetőeljárás, valamint a büntetés letöltése alatt az érintett gyerekek a lehető legkevesbé sérüljenek, a velük kapcsolatba kerülő szakemberek (pedagógus, ügyész, bíró, rendőr) képzése is szükséges, hogy felismerhessék a gyermek szükségleteit, ismerjék a jogait és azt, hogy miként lehet számukra elfogadható magyarázattal szolgálni, szakértő segítséget nyújtani.¹⁹

---

18 Eger, Pálhalma, Kalocsa

19 Herczog M. (2012) p. 4.

Felhasznált irodalom

- Atkinson et al. (2005): Pszichológia, Osiris, Budapest
- Herczog Mária (2012): Börtönben lévő szülők gyerekei- egy speciális gyerekcsoport, speciális szükségletekkel, Családi Jog 2012. március
- Juhász Zsuzsanna (2011): A fogva tartott szülők bebörtönzésének kihatásai Börtönügyi Szemle 2011/3.
- Juhász Zsuzsanna (2012): A fogva tartott szülők gyermekei. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7599/1/juridpol_forum_281-300.pdf 2019.03.29
- Marlene M. Moretti: Adolescent-parent attachment: bonds that support healthy development. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2724162/> letöltés: 2019.05.01.
- Michael Cole – Sheila R. Cole (2003): Fejlődéslélektan, Osiris, Budapest
- Pulay Klára (1997): A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk.) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest